

Vilis Liniņš
Ligita Leja

Ko svinēsīm 18. novembrī?

Vēsturisks apskats

Ar šo datumu saistīts starptautisko tiesību nonsenss – Anglija, klasiska tiesiska valsts, de facto atzina Latvijas valsti, pirms tā bija proklamēta. Izvirzās jautājums – kāpēc?

Un vēl kāds fakts, kas liek aizdomāties. Ja turamies pie vispārpieņemtā uzskata, ka Latvijas valsts proklamēta 1918. gada 18. novembrī, tad uzkrītoša ir Latvijas atpalcība no kaimiņvalstīm – Lietuva proklamēta 1918. gada 16. februārī, bet Igaunija – 1918. gada 24. februārī.

Šīs pretrunas ļauj saprast parasti noklusētā patiesība, ka Latvijas valsts, atšķirībā no kaimiņvalstīm, proklamēta divreiz. Īstenībā Latvija bija nevis atpalcēja, bet gan pirmā. Tā proklamēja neatkarību 1918. gada 17. (30.) janvārī. To veica Latviešu Pagaidu Nacionālā padome (LPNP) savā otrajā sesijā Pēterpilī. “Deklarācija kara un miera jautājumā” noteica, ka Latvijai jābūt patstāvīgai demokrātiskai republikai, kas apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali; protestu pret jebkuru Latvijas sadalīšanas mēģinājumu; protestu pret katru miera noslēgšanas mēģinājumu, kas pārkāpj tautu pašnoteikšanās principu; nosodījumu tautas gribas viltošanai zem okupācijas un kara apstākļu spaidiem.

Tieši šo LPNP proklamēto Latvijas valsti 1918. gada 23. oktobrī de facto atzina Anglija (rakstveidā 11. novembrī). Labvēlība bija panākta arī no Francijas un citām Sabiedroto valstīm. LPNP tika atzīta par leģitīmu Latvijas priekštāvības orgānu. Bija radīti labvēlīgi priekšnoteikumi jaunās valsts izveidei. Tika domāts arī par tās aizsardzību, šo darba virzienu uzticot leģendārajam pulkvedim Fr. Briedim.

Taču Latvijā bija impēriskie spēki, kas pretojās neatkarīgas Latvijas valsts idejai. Pie tādiem piederēja ne tikai sociāldemokrāti (LSD), bet – tici netici! – arī Latviešu zemnieku savienības (LZS) bosī Skubiņš, Brēmers un tobrīd politikā iesācējs Kārlis Ulmanis. Zemnieku savienība Nacionālajai padomei jau tās pirmajā sesijā 1917. gada 17. novembrī bija iesniegusi paziņojumu par savu īpašo nostāju:

“LZS mazais kongress .. atzīdams principā Latvijas valsts ideju un deklarācijas nepieciešamību, neatrod par iespējamu deklarēt Latvijas valsti tik ilgi, kamēr Krievija pastāv kā lielvalsts un kamēr Latvijas likteņa izšķiršana atrodas tiešā atkarībā no Krievijas sabiedrotiem.”

Te jāpaskaidro, ka Latviju kā autonomu valsts vienību kā savu mērķi LPNP deklarēja jau savā dibināšanas konferencē 1917. gada 17. novembrī Valkā. Tātad veselu gadu pirms vispārpieņemtās proklamēšanas!

Izvirzās jautājums – kam īstā Latvijas valsts proklamēšana nebija izdevīga?

Atbilde rodama, aplūkojot spēkus, kas neieklāvēs Nacionālajā padomē. Pirmām kārtām tie bija internacionālisti sociāldemokrāti. Tālāk – sociālrevolucionāri. No LZS iekļāvās tikai daļa biedru, tostarp Z. Meierovics, un arī tikai vēlāk, redzot Sabiedroto atbalstu Nacionālajai

padomei. Kārlis Ulmanis palika Nacionālajai padomei naidīgs. Tobrīd arī kreisi noskaņotais nacionālpatriots Miķelis Valters (latviešu strādnieku dēls, Cīrihes universitātes valsts tiesību doktors, cīnītājs par brīvu Latviju kopš 1905. gada) stāvēja LZS bosu pozīcijās, acīm redzot uzskatot Nacionālo padomi par pārāk pilsonisku.

Galvenās personas LPNP bija J. Čakste, V. Zāmuels, A. Bergs K. Skalbe, J. Akuraters, J. Goldmanis, P. Zālīte, Fr. Trasuns, J. Palcmanis, K. Bahmanis. LZS pārstāvji Ā. Klīve un Z. Meierovics, tēlaini sakot, sēdēja uz diviem krēsliem.

Pēc Latvijas de facto atzīšanas 1918. gada 11. novembrī, kas liktenīgi sakrita ar Vācijas-Sabiedroto pamiera noslēgšanu, politiskā situācija strauji mainījās. Vācija saprata, ka ir pēdējā iespēja Baltiju paturēt savā ietekmes sfērā. Latvija šajā laikā bija pilnībā vācu karaspēka okupēta. 1918. gada 14. novembrī Vācijā notika sociālistiskā revolūcija, pēc kuras vācieši vairs negribēja karot. Tomēr arī sociālistiskā Vācija par katru cenu gribēja paturēt vismaz Kurzemi.

Tas bija brīdis, kad uz politiskās skatuves uznāca Vācijas ģenerālpilnvarotais (komisārs) Baltijā, 18. novembra Latvijas krusttēvs, sociāldemokrāts Augusts Vinnigs un tolaik mazpazīstamais Kārlis Ulmanis, kurš pēkšņi kļuva par brīvas Latvijas patriotu.

Viņi izvērta vētrainu politisko darbību, kas noslēdzās ar otrreizēju Latvijas proklamēšanu un Latvijas valsts starptautiskās orientācijas maiņu. Ja līdz tam Latvija orientējās uz Sabiedrotajiem, tad pēc tam – uz Vāciju. Pat tiktāl, ka pavisam drīz pēc “proklamēšanas”, 1. decembrī, ar īpašu līgumu leģitimēja vācu okupāciju un līdz pat Cēsu kaujām, pat 1919. gada jūlijam, Latvijas nacionālo karaspēku pakļāva vācu okupācijas armijai. (Latviešu karaspēka pirmais komandieris O. Kalpaks, kurš neatzina fon der Golcu kā Virspavēlnieku, ir šī Ulmaņa-Vinniga līguma upuris.) Neatkarīga demokrātiska Latvijas valsts ilgstoši palika tikai uz papīra. Uzreiz jāpasaka, ka neko tādu nedarīja igauņi. Viņi Vinnigam pateica stingru – nē.

Mazliet tuvāk par to, kā risinājās šie notikumi.

Zociķi – maziņi, kas, tāpat kā LSD lielnieciskais spārns, nebija iekļāvušies LPNP, pēkšņi uzmetās par kvēliem Latvijas neatkarības aizstāvjiem. “Neatkarības”, ko piedāvāja Vācija. Un, cik var spriest – par naudu.

Jau 1918. gada vasarā Rīgā zem vācu okupācijas palikušie maziņi bija “mainījuši spalvas” – kļuvuši par nacionālsociālistiem (vēsturnieka U. Ģērmaņa apzīmējums), atšķeļoties no LSD, dibinot Latvijas Sociāldemokrātisko Strādnieku partiju (LSDSP). “Āža kāja” izlīda prasībā, lai neatkarīgā Latvija būtu neitrāla. Tātad faktiski – lielvalstu spēļmantiņa.

Nacionālsociālisti ap sevi pulcēja arī nedaudzus citus radikālus politiķus, Vidzemes mazskaitlīgo politisko partiju pārstāvjus, kuri bija palikuši Rīgā. Nekādu politisko darbību vācu okupācijas apstākļos nevarēja izvērst. Vēlāk zociķi šo pulciņu svarīgi nosauca par politisko organizāciju – Demokrātisko bloku. Kaut arī tam nebija ne noteiktas struktūras, ne programmas, pat ne vēlētas vadības.

Nacionālsociālisti un sociālrevolucionāri arī bija tie, ar kuriem meklēja kontaktu Vinnigs 1918. gada oktobrī–novembrī. Viņš sāka latviešiem karsti ieteikt jaunas nacionālas padomes dibināšanu un provizoriskas valdības iecelšanu. Tika sarīkotas vairākas apspriedes, kurās piedalījās arī pilsonisko aprindu pārstāvji. Tās beidzās neveiksmīgi, jo, kā memuāros atzīst pats

Vinnigs, "latviešu pilsoņu vairākums .. zemniecības lielais vairums stājās uz Sabiedroto pusi un bija vāciem ārkārtīgi naidīgi."

Un tomēr beigu beigās ar Ulmaņa palīdzību Vinnigs panāca savu, proti, jauna pārstāvības orgāna – Latvijas Tautas padomes (LTP) dibināšanu un otrreizēju Latvijas valsts dibināšanu.

Kā viņiem tas izdevās?

"Ja ticēt Vinniga paša apgalvojumam, tad lietas veicināšanai viņš izsniedzis Ulmanim pusmiljonu vācu marku," raksta A. Niedra.

Šajā netīrajā spēlē galvenais šķērslis bija un palika jau esošā, pirms gada dibinātā un starptautiski atzītā Latviešu Pagaidu Nacionālā padome. Tā asi iebilda pret otrreizēju valsts dibināšanu un plānoja savu darbību pārcelt uz Rīgu. Tāpēc Vinnigam un Ulmanim bija liela steiga.

Pret LPNP tika likti lietā dažādi argumenti, piem., ka daudzas nacionālajā padomē ietilpstošās organizācijas jau savus mērķus izpildījušas un zaudējušas savu nozīmi – tas vispirmām kārtām tika attiecināts uz bēgļu organizācijām –, ka Nacionālajā padomē reprezentēta vienīgi latviešu lielpilsonība, tālāk – jaunveidojamajā orgānā jāiekļauj tikai politiskās partijas. Bet esot jārada arī minoritāšu pārstāvība.

Un tomēr Ulmanim negāja viegli. To atzīst Ā. Klīve, viens no Latviešu zemnieku savienības līderiem: "Rīgā K. Ulmanis nespēja dabūt savas partijas vadības piekrišanu visu zemju, kulturālo, saimniecisko, militāro un bēgļu apgādes organizāciju izslēgšanai no nākošā Latvijas priekšparlamenta, atstājot visu noteikšanu vienīgi politiskām partijām."

Latviešu zemnieku savienības piekrišanu dibināt Tautas padomi Ulmanis panāca apiedams Zemnieku savienības Centrālo valdi. Vēsturnieks Ā. Šilde rezumē: "Faktiski to izlēma viņš pats ar pāris domu biedriem."

Saucot lietas īstajos vārdos, 1918. gada 18. novembris bija Kārļa Ulmaņa pirmais pučs.

Jau proklamēšanas aktā zociķi parādīja sevi kā šķeltnieki, publiskojot Ulmaņa Pagaidu valdības deklarācijai pretēju īpašu paziņojumu, kurā tika pateikts, ka sociāldemokrāti ir Anglijas imperiālistiskās politikas pretinieki un revolucionārās Vācijas draugi. P. Kalniņš savu runu nobeidza ar vārdiem: "Mūsu gala mērķis paliek sociālistiskā Latvija sociālistiskā Tautu savienībā."

"Proklamēšanā" nepiedalījās neviens Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes pārstāvis. J. Čaksti par Tautas padomes priekšsēdētāju ievēlēja aizmuguriski.

Anglija bija šokēta par atkārtotu Latvijas valsts dibināšanu un bažījās par Latvijas ieiešanu Vācijas interešu sfērā. Vēl 1918. gada decembrī radās paradoksālais stāvoklis, kad nevis Tautas padome, bet gan Nacionālā padome tās pārstāvja V. Zāmuela personā apsveica angļu kara flotes eskadru Rīgas ostā, pateicās Anglijas valdībai par savā laikā Latvijai doto valstisko atzīšanu.

Domājams, šos vēstures faktus Latvijas simtgades sakarā pētīs arī Lielbritānijas, Vācijas, Igaunijas un Lietuvas vēsturnieki. Kā nekā bija dzimušas 3 jaunas valstis.

Galvenie avoti:

Çermanis U. Ceļā uz Latviju. Raksti par mūsu vēsturi. – R: Memento Latvija, 1993

Jānis Čakste. Ilustrēts piemiņas rakstu krājums. – R: Latvijas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes piemiņas fonda izdevums, 1928; atk. izd. Latvijas pirmais prezidents Jānis Čakste. – R: Avots, 1993

Kalniņš P. Kā izauga Tautas padome – raksts krājumā “Latvijas atdzimšana: valsts 10 g. atcerei, 1918.–1928.” – R: A. Raņķis, 1928

Klīve Ā. Latvijas neatkarības gadi. Latvijas politiskā veidošanās un augšana. – Ņujorka, Grāmatu draugs, 1976

Klīve Ā. Brīvā Latvija. Latvijas tapšana: atmiņas, vērojumi un atzinumi. – Ņujorka, Grāmatu draugs, 1969

Niedra A. Kā tās lietas tika darītas. – R: Latvju grāmata, 1943

Paegle S. Kā Latvijas valsts tapa. R: Autora apgādībā, 1923

Puriņš A. Andrievs Niedra. Četri gadi un viss mūžs. – R: Apgāds Valters un Rapa, 2005

Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē: atmiņas un apcerējumi (1914.–1921.) – R: Aut. izd., 1938; atk. izd. Linkolna (Nebraska): Pilskalns, 1961

Šilde Ā. Pirmā Republika. Esejas par Latvijas valsti. – Bruklina: Grāmatu draugs, 1982; atk. izd. R: Elpa, 1993

Treijs R. Miķelis Valters. – R: Jumava, 2012

Valters M. Mūsu tautības jautājums: domas par Latvijas tagadni un nākotni. – R.: jaunu rakstu apg., 1914

Valters M. Latvijas autonomija. – R.: Latviešu Zemnieku Savienība, 1917

Valters M. Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados. – Zviedrija: Apgāds Jaunā Latvija, 1957

Zālīte P. Vācu varas pastari Latvijā: kritisks – vēsturisks Latvijas neatkarības cīņu, Golca kara gājiena, Bermonta avantūras, niedrisma un vācu kolonizācijas tieksmju apskats. – R: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā, 1925

Zālīte P. Kā Latvija tapa vai kā piepildījās tautas pašnoteikšanās ideja? – R: Valtera un Rapas akc. sab. grāmatspiestuve, 1928

Winnig A. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik: persönliche Erlebnisse und Erinnerungen. – Berlin: Staatspolitischer Verlag, 1921